

УДК 338.43:330.131.5

*Л. М. Кобрин,
асистент кафедри менеджменту організацій ім. проф. Є. Храпливого,
Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни*

ГЕНЕЗИС ЕФЕКТИВНОСТІ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

L. M. Kobryn,
Assistant of the Department of Management of Organizations named after prof. Ye. Khraplyvyi,
Lviv National Agrarian University, town of Dubliany

GENESIS OF EFFICIENCY AS AN ECONOMIC CATEGORY

У даній статті розглянуто теоретичні підходи до визначення поняття ефективності та економічної ефективності. Проаналізовано переваги і недоліки у їх трактуванні різними вченими. Відповідну увагу приділено розмежуванню суті даних понять.

The theoretical approaches to the determination of the notion of efficiency and economic efficiency are considered in the given article. The advantages and disadvantages of their interpretation by different scientists are analyzed. The appropriate attention is devoted to the differentiation of the essence of the given notions.

Ключові слова: ефективність, економічна ефективність, результативність, раціональність.
Key words: efficiency, economic efficiency, effectiveness, rationality.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах інтеграції національної економіки до ЄС та СОТ, виробництво агропромислової продукції на ефективній основі, беручи до уваги його суттєвий вплив на добробут населення країни, є визначальним чинником економічного і соціального розвитку суспільства. Тому головною стратегічною метою вітчизняного агропромислового комплексу є налагодження виробництва продуктів харчування в обсягах, які дозволять задовольнити потреби населення країни в продовольстві відповідно до науково-обґрунтованих норм споживання, гарантувати баланс товарообмінних операцій в агропродовольчій сфері та стати важливою складовою експорту країни.

Досягнення стратегічної мети вимагає від продуктивних підкомплексів АПК ведення господарської діяльності на ефективній основі, завдяки налагодженню ефективної роботи підприємств переробної сфери. Адже попри те, що підприємства є елементами такої масштабної макросистеми як національна економіка, будучи категоріями найнижчого рангу, вони зумовлюють зміни у категоріях вищих рангів. Виходячи із сутності економічних відносин, існує потреба у проведенні оцінки об'єктивних змін рівня ефективності господарської системи, яка спроможна зберігати свою структуру і характер функціонування, навіть під впливом змін зовнішніх навантажень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Даним питанням присвячені праці багатьох учених, зокрема ними займалися В.Г. Андрійчук,

О.А. Хашковська, В.І. Мацібора, О.С. Шевчук, О.М. Ємельянова та ін. Однак, цей напрям досліджень, на нашу думку, надалі залишається актуальним.

Проблема оцінювання ефективності господарської системи і її складових у поєднанні з проблемою управління функціонуванням та розвитком підприємств завжди була одним із основних питань економічної науки. Однак попри жваві дискусії, вітчизняна економічна наука не наводить чіткого розрізнення двох споріднених понять — "ефективність" та "економічна ефективність", хоча цілком очевидно, що перша має більш загальний характер, аніж друга. Так, Ф. Жюльєн у праці "Трактат про ефективність", відзначає "розпливчатість" категорії "ефективність" [1]. У більшості випадків оцінювання ефективності особливо економічної, обмежується лише співвідношенням одержаного результату до витрат на його здобуття [2, с. 42, 69, 101].

В.Г. Андрійчук у ході власних економічних досліджень визначає ефективність як економічну категорію, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами [3, с. 397—398]. Е.С. Пасур у своїй статті "Економічна ефективність: наріжний камінь чи міраж?" [4] говорить про те, що багато видів діяльності вважаються неефективними тільки через те, що невірно вживається поняття "ефективність". Він пропонує оцінювати ефективність як відношення результату до витрат тільки в тому випадку, коли вони виміряні у вартісному виразі й зауважує, що оцінювати ефективність можна тільки в тому разі, коли визначені всі результативні

фактори, котрі визначаються досягненням мети, ефективність якої вимірюється.

Подібної точки зору притримується О.А. Хашковська, будуючи власне розуміння ефективності на співвідношенні результату і витрат на його одержання, вкладаючи в це поняття сукупність всіх видів чинників, дія яких спрямована на задоволення наявних потреб людини [5, с. 160]. В.І. Мацибора також стверджує, що в ефективності відбивається здатність продукції задовольняти ті чи інші потреби споживачів [6, с. 137]. Саме тому з розвитком ринкових відносин виникає необхідність у поглибленні суті ефективності в напрямі максимізації корисності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Об'єктивно оцінити висловлювання класиків економічної науки та простежити розвиток їх поглядів сучасниками.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічна ефективність є складною історичною та найважливішою категорією економічної науки, в якій відображається дія системи об'єктивних економічних законів та виявляється один із можливих аспектів виробництва — результативність як форма вираження мети виробничого процесу. А як відомо, буття визначає свідомість, тобто економічна сторона ефективності визначає рівень її соціальної сторони, яка, у свою чергу, буде тим вищою, чим вищою рівня економічної ефективності досягнуто, що свідчить про взаємозв'язок та взаємообумовленість соціальної та економічної ефективності. Соціальний характер ефективності надає структура витрат суспільної праці, що здійснюються на виробництво продукції і практично формують її вартість [7, с. 13]. Соціальний аспект включає в себе визначення ефективності Е.Дж. Долана і Д.Е. Ліндсея, згідно якого економічна ефективність — це такий стан справ, при якому неможливо провести зміни з метою більш повного задоволення бажань однієї людини, не наносячи при цьому збитків задоволенню бажань іншої людини [8, с. 12].

Основними критеріями соціальної ефективності є скорочення тривалості робочого тижня, збільшення кількості робочих місць, рівня зайнятості, покращення умов праці та добробуту працюючих. Тоді як основним мірилом економічної ефективності традиційно була віддача сукупних вкладень. Для її виміру необхідно мати кількісно виражені ефекти (результати) і ресурси (витрати). У розширеному розумінні категорія ефективності тлумачиться як досягнення максимального ефекту за мінімальних витрат ресурсів [9, с. 70]; досягнення максимального ефекту за фіксованих, наперед визначених обсягів ресурсів, або заданого результату (ефекту) за мінімальних витрат ресурсів [10, с. 11]; зіставлення фактичного показника ефективності через показник максимально можливого (потенційного) виходу продукції за

даної кількості ресурсів (аналіз оболонки даних) [11, с. 6].

Автори майже всіх вищевказаних визначень понять "ефективності" та "економічної ефективності" пов'язують їх із затратами та результатами господарської діяльності. На наш погляд, підприємства, здійснюючи виробниче споживання факторів виробництва, повинні зосередити увагу на їх оптимальному поєднанні. Це дозволить отримати додаткові економічні переваги, джерелом яких є можливість зниження поточних витрат, за рахунок удосконалення технології та продукції, спроможної задовольнити відповідні потреби людей. Саме оптимальність поєднання виробничих ресурсів є головною причиною варіації рівня ефективності ведення господарської діяльності, навіть за умови однакової кількості витрачених ресурсів. Звідси, не просто сукупність, а успішне комбінування факторів виробництва гарантуватиме економічну ефективність при умові максимізації корисності для споживачів, виражаючи тим самим рівень ефективності ведення господарської діяльності.

У працях багатьох класиків економічної науки можна зустріти також ототожнення термінів "економічної ефективності" та "раціональності". Зокрема, Т. Котарбінський та О. Ланге у своїх працях найбільше уваги приділяли економічній ефективності як результату раціональної економічної діяльності, що визначається співвідношенням отриманого результату (ефекту) до витрат (вкладень). Науковці виходили з думки, що міркування відносно раціональності чи нераціональності діяльності економічних суб'єктів в умовах ринку є міркуваннями оціночними, оскільки їх наслідком є ефективність або її відсутність [12]. Незважаючи на тісний взаємозв'язок між термінами, З. Садовський підкреслює, що раціональність слід відносити до сфери прийняття рішень, у той час як ефективність — до результатів цих рішень [13, с. 76—78]. В. Янік оцінює ефективність з точки зору реалізації цілей, а також зусиль, що вкладені в їх досягнення, які у випадку господарської діяльності залежать від використання ресурсів. Тому ефективність, на його думку, також об'єктивно пов'язується з економічністю (раціональністю). Науковець називає ефективною таку діяльність, яка забезпечує реалізацію поставлених цілей, передбачає розробку та ухвалення управлінських рішень щодо їх досягнення, за наявності певної кількості ресурсів при умові мінімізації їх затрат, гарантує максимально можливий ефект (результат) [14, с. 27]. Мюррей Н. Ротбард у своїй праці "Міф про ефективність" стверджує, що неможливо визнати порядок оцінки ефективності економічного об'єкта тільки на підставі мінімізації витрат або результативності через відсутність повноцінного знання про отримані результати, зумовлену невизначеністю світу [15]. На-

томість, О.С. Шевчук визначає суть ефективності, як рівень відповідності результативності тактичних дій стратегічній меті діяльності підприємства, ґрунтуючись на стратегічному підході та базуючись на уявленнях про ефективність як результативність [16, с. 266—269]. Разом з тим, поняття ефективності не зовсім відповідає поняттю результативності, оскільки виконання виробничого завдання завжди призводить до результату, який не завжди приносить користь. Тому ряд науковців наголошує на необхідності розрізняти поняття "ефект" і "ефективність", свідченням чого є поява думок раціонального характеру в сучасній економічній літературі з приводу розуміння ефекту лише як певної форми результату [6, с. 137; 12, с. 102; 13, с. 175; 50, с. 229]. Низка вчених, таких як П.П. Руснак, В.В. Жебка, М.М. Рудий, А.А. Чалий, вважають ефект наслідком, результатом функціонування підприємства або проведення тих чи інших заходів у ході господарської діяльності. Але через те, що він не здатний показати рівень корисності справи, то за одним ефектом не можна судити про її доцільність, тому потрібно зіставити ефект із витратами на його одержання і визначити, якою ціною його досягнуто [17, с. 211]. Подібна думка має місце і у поглядах О. М. Ємельянова, який характеризує ефективність виробництва, вважає, що умовою динамічного економічного росту, що має супроводжуватися економічним розвитком, головною ознакою якого є не лише зростання обсягів виробництва, але й корисності, тобто його здатності підвищувати якість життя населення [18, с. 325].

ВИСНОВКИ

Ґрунтуючись на результатах проведеного аналізу існуючих поглядів як класиків економічної науки, так і сучасників, ми схильні розділяти точку зору, за якою ефективність розглядається як одна з основних економічних категорій, що відображає рівень функціонування систем мікро- і макрорівнів. Тим паче, що такий підхід не суперечить і основним постулатам економічної теорії, оскільки цілком відповідає положенням теорії виробництва і витрат. Однак, у процесі оцінки ефективності необхідно враховувати два аспекти: рівень корисності та витрати.

Література:

1. Жюльєн Ф. Трактат об эффективности / Ф. Жюльєн. — М., СПб.: Московский философский фонд; Университетская книга, 1999. — 150 с.
2. Петухов Г.Б. Методологические основы внешнего проектирования целенаправленных процессов и целеустремленных систем / Г.Б. Петухов, В.И. Янукин. — М.: АСТ, 2006. — 504 с.
3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник / В.Г. Андрійчук. — 2-е видання, доп. і перероблене. — К.: КНЕУ, 2002. — 624

с.

4. Pasour E.C. Economic Efficiency: Nouch-stone or Mirage / E.C. Pasour, Jr. // The Intercollegiate Review. — Fall/Winter, 1981. — P. 33—44.

5. Хашковская О.А. Оценка экономической эффективности функционирования сельскохозяйственных предприятий в условиях социальной переориентации народнохозяйственных комплексов Беларуси / О.А. Хашковская // Економіка АПК. — 2004. — № 11. — С. 149—153.

6. Мацибора В.І. Економіка сільського господарства: Підручник / В.І. Мацибора. — К.: Вища школа, 1994. — 415 с.

7. Черевко Г. Сутність категорії ефективності в економіці сільського господарства // Вісник ЛДАУ. Економіка АПК. Вип. 12. — Львів: ЛДАУ. — 2005. — С. 3—15.

8. Долан Э.Дж., Линдсей Д.Е. Рынок: микроэкономическая модель. — С.-Пб., 1992. — 496 с.

9. Прядко В.В. Теоретико-методологічні аспекти ефективності сільськогосподарського виробництва / В.В. Прядко // Економіка АПК. — 2003. — № 10. — С. 70

10. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: Моногр. / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2005. — С. 11.

11. Лисситса А. Анализ оболочки данных (DEA) — современная методика определения эффективности производства / А. Лисситса, Т. Бабичева // Halle Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe Germany — С. 6.

12. Kotarbinski T. Traktat o dobrej robocie. — Wyd.VII. — Wroclaw — Warszawa — Krakow — Gdansk — Lodz. Zaklad Narodowy im.Ossolinskich. — 1982. — S. 65.

13. Sadowski Z. Sposob funkcjonowania gospodarki. Determinanty postępu. PWE, Warszawa 1979. — S.76—78.

14. Янік В. Ефективність формування і розвитку підприємництва в умовах трансформації економіки постсоціалістичних країн. — Львів, 2001. — 304 с.

15. The Myth of Efficiency / Murrey N. Rothbard // Reprinted from "Time, Uncertainty, and Disequilibrium" / [Ed. by Mario Rizzo]. — Lexington, Mass: DC Heath, 1979. — P. 90—95; The Logic of Action One: Method, Money, and the Austrian School. — Cheltenham, UK: Edward Elgar, 1997. — P. 266—273.

16. Шевчук О.С. Теоретичні аспекти економічної ефективності виробництва зерна / О.С. Шевчук // Держава і регіони. — 2009. — № 8. — С. 266—269.

17. Економіка сільського господарства / П.П. Руснак, В.В. Жебка, М.М. Рудий, А.А. Чалий. — К.: Урожай, 1998. — 320 с.

18. Емельянов А.М. Экономика сельского хозяйства / А.М. Емельянов. — М.: Экономика, 1982. — 560 с.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2013 р.